

Sokrates er den ædleste repræsentant for det apolinske livssyn, og hans morallære forkynder kosmos i menneskesjælen. Vejen til dette centrum er menneskets lykke og bestemmelse.

Platon, Sokrates' berømteste elev, grundlagde filosofskolen »Akademiet« i Athen. Platon hævder, at de synlige ting blot er kopier af de evige ideer, som udgør den inderste virkelighed i kosmos.

Aristoteles er Platons elev, grundlagde mesterens lære om en ideal, hinsides verden med en virkelig verden af levende biologiske former, hvori de guddommelige ideer er nedlagt.

Filosoffernes syn på menneske og samfund

Når Sokrates, Platon og Aristoteles foretrak fåmandsvælde fremfor folkevælde, skyldtes det, at deres politiske filosofi byggede på et bestemt menneskesyn, der igen var afledt af en bestemt verdensopfattelse. Hvis man i hovedpunkter skal fremstille deres livsanskuelse, ledes man uvægerligt frem mod en accept af aristokrati og en despekt for demokrati, nemlig således: 1. Man kan ikke modstille natur og menneske; mennesket er en del af naturen og underkastet naturens love. 2. Der kan derfor ikke trækkes noget skarpt skel mellem menneskeverdenens påbudsnormer (morallovene) og omverdenens adfærdsnormer (naturlove). 3. Naturen er et kosmos, hvor alt har sin rette plads og rette funktion. 4. Kosmos er et »hierarki«: levende væsener står over døde ting, og blandt de levende væsener står mennesket højest (næst efter guderne). 5. Universets »hierarki« gælder naturligvis ikke kun for arterne indbyrdes, men også for underarter og individer. 6. Blandt menneskene er der således et betydeligt spring fra de bedste til de ringeste. 7. Menneskelivet har en mening, og den er at finde og udfylde sin plads i kosmos. 8. Menneskelivets mening er knyttet til det højeste i mennesket, det, som ingen lavere væsener har, og det er fornuften, tanken og sproget. 9. Disse menneskets særlige fortrin kan ikke udfoldes i isolation, men kun i et samfund. 10. Mennesket er således essentielt et samfundsvæsen, og samfundet er ikke et tilfældigt kulturprodukt, men en naturlig enhed. 11. Enhver naturlig helhed er »autark«, dvs. selvstændig, uafhængig af omgivelserne. Det ideelle samfund bør derfor befolkningsmæssigt, økonomisk og politisk kunne blomstre uafhængigt af andre samfund. 12. I

universets »hierarki« står helheden over delen og enheden over mangfoldigheden. Det betyder for menneskene, at samfundet står over individet. 13. Menneskelivets mening er således at finde sin plads i samfundet (og samfundets i kosmos). 14. For at realisere det rette samfund må alle mennesker opdrages og oplæres til at udfylde deres plads i samfundet. Opdragelse er statens vigtigste opgave. 15. Samfundet er en kompleks helhed med mange forskellige opgaver. Enhver opgave kan kun udføres af den, der har kundskab og øvelse. 16. Ingen kan være kyndig på mange områder på én gang. Kravet om professionalisme må derfor føre til specialisering og arbejdsdeling. 17. Arbejdsdeling og professionalisme bør ikke kun gælde produktion og tjenesteydelser, men i endnu højere grad statsstyrelsen, som bør overlades til eksperter. 18. Samfundet bør naturligvis være »hierarkisk« opbygget, ligesom kosmos er det. De bedste bør byde og de ringere lyde. 19. Da antallet af virkeligt gode og indsigtfulde mennesker er meget mindre end antallet af simple mennesker, er enevælde og fåmandsvælde at foretrække fremfor folkevælde, forudsat at det er de indsigtfulde, der styrer.

Sokrates' og Platons kritik af de demokratiske idealer

Med det skitserede verdensbillede og menneskesyn som grundlag kan Sokrates og Platon ikke finde meget godt at sige om demokratiets idealer og grundprincipper: lighed, frihed, mildhed, debat, flertalsstyre, rotation og lodtrækning, tværtimod:

I et demokrati regnes alle for lige og bliver derfor også lige privilegerede. Men naturen kender ikke til demokrati: fra fødslen er nogle bedre end andre, og ved opdragelsen kan denne kløft uddybes eller skabes mellem to med samme anlæg⁵². At give alle borgere samme privilegier er derfor uretfærdigt; samme privilegier bør kun gives til borgere af samme værd. Demokratiets lighedsbegreb er numerisk, dvs. at privilegierne fordeles lige efter borgernes antal⁵³. Den sande lighed er axiomatisk, dvs. at privilegierne fordeles efter borgernes værd, og den værdi, der skal måles, er hverken velstand (som i et oligarki) eller byrd (som i et arkaisk aristokrati), men *areté* — borgerdyd (som i et sandt aristokrati, der hviler på *areté*)⁵⁴. Det demokratiske lighedsbegreb fører altså til forskelsbehandling; for hvis alle får det samme, vil de bedste få for lidt og de ringeste for meget⁵⁵.

Demokratiets højeste mål er frihed, dels politisk for alle, dels personligt for hver enkelt. Den politiske frihed består i retten til at regere og

IDEHISTORIE : Antikken - filosofferne & demokratiets

Rudi Thomassen (red.).

blive regeret på skift; men da frihedens modsætning er tvang, er frihed til at regere og regeres det samme som, at der ikke er nogen tvang til at regere eller regeres⁵⁶. I det athenske demokrati bliver ingen tvunget til at tage del i statens styrelse, og den frihed benyttede både Sokrates og Platon sig af⁵⁷, samtidig med at de fundamentalt misbilligede den. Værre er, ifølge deres mening, at ingen demokratisk borger bliver tvunget til at lade sig regere; han kan faktisk sidde lovene overhørig⁵⁸ eller undlade at rette sig efter en afsagt dom⁵⁹. Følgelig resulterer friheden i anarki, og som eksempler herpå kan nævnes feltherreprocessen i 406 (hvor Sokrates modsatte sig det lovstridige forslag om kollektiv henrettelse)⁶⁰ og dernæst processen mod Sokrates (hvor vennerne ville overtale Sokrates til flugt fra fængslet)⁶¹. I begge tilfælde var det demokrater, der ville bryde loven, og Sokrates, der viste sit udemokratiske sindelag ved konsekvent at vise respekt for demokratiets love. At lovene ikke bliver håndhævet rigoristisk, kalder demokraterne selv for mildhed; men ifølge Platon er det et anarki⁶², der fører til kaos.

Det andet aspekt af demokraternes frihedsbegreb er den personlige frihed: retten til at leve, som man vil⁶³. Demokratiet anerkender en privatsfære afsondret fra den offentlige sfære. Staten bliver kun en ramme om menneskenes liv, og enhver borger kan fylde rammen ud, som han vil. Men når borgerne forfølger personlige mål, forflygtiges menneskelivets mening, som ifølge Sokrates og Platon netop er at finde sin plads i samfundet og fylde den ud. Staten bør være en enhed, hvor alle trækker på samme hammel. Oligarkiet splitter staten i to dele: rige og fattige; men i sin yderste konsekvens vil demokratiet splitte staten i lige så mange stater, som der er borgere. »At leve, som man vil« kommer således i Platons fortolkning til at betyde, at hvert enkelt menneske egoistisk søger at få sine behov tilfredsstillet⁶⁴. Ved et kunstgreb, som enhver demagog må misunde Platon, bliver individualisme dermed identificeret med egoisme, og tilfredsstillelsen af behov identificeres med sanselig nydelse.

Demokratiet er ikke blot et frit samfund, hvor enhver kan leve efter forgodtbefindende. Det er også et åbent samfund, der modtager fremmede fra alle lande⁶⁵. En demokratisk bystat som Athen bliver derfor et broget mønster af alverdens forfatninger, sæder, skikke og livsholdninger⁶⁶. Men derved mister staten sin egenart; den bliver ikke et kosmos samlet om en fælles opgave, men et kaos af mennesker og ideer uden sammenhæng og struktur. Det er Athens beliggenhed nær havet og havnen i Piræus, der har bragt alle de fremmede til Athen og gjort byen

til et marked for alverdens meninger. I modsætning til Athen skal både Platons og Aristoteles' idealstat grundlægges langt fra havet⁶⁷. Antallet af fremmede skal begrænses⁶⁸, og ved statsopdragelsen skal man sørge for uniformitet i anskuelser og holdninger⁶⁹.

Demokratisk frihed og lighed er hver for sig forfejlede idealer; men når de kombineres, går hele samfundsstrukturen i opløsning. Der bliver ingen forskel på hersker og undersåt, borger og metoik, herre og slave, mand og kvinde, gammel og ung⁷⁰. Samfundets hierarki flades ud i et horisontalt sammensurium.

Demokrati må nødvendigvis blive et flertalsstyre og et amatørstyre; men sand statsstyrelse kræver, at det er en fagmand og ikke flertallet, der bestemmer⁷¹. Et skib bør navigeres af en styrmand og ikke sejle efter sømændenes flertalsafgørelser. Tilsvarende bør statskibet styres af en statsmand og ikke af en folkeforsamling⁷². Men på folkeforsamlingen i Athen lytter man gladeligt til enhver borger, der vil ytre sig om politik⁷³, og man følger troligt flertallet⁷⁴.

Kunne man så ikke oplære alle borgere til fagmænd på statskunstens område? Det har athenerne i hvert fald aldrig gjort; for i Athen har ingen nogen sinde interesseret sig for det vigtigste af alt: ungdommens opdragelse i, hvad det vil sige at være et rigtigt menneske, dvs. en god borger⁷⁵. Selv de såkaldte statsmænd har forsømt deres sønners opdragelse på dette område⁷⁶: hverken Themistokles, Aristides, Kimon eller Perikles har ladet deres sønner opdrage i statsanliggender og borgerdyd⁷⁷. Endvidere ville det slet ikke kunne lade sig gøre at opdrage alle til statsmænd; for det ville stride mod den nødvendige arbejdsdeling⁷⁸. Ingen formår at bestride mere end ét hverv professionelt, og derfor kan den gode læge og den gode håndværker ikke også blive statsmænd, ligesom statsmanden må fritages for andre hverv, som han ellers blot vil fuske i. Hertil kommer, at ethvert forsøg på at opdrage alle borgere i den politiske kunst også ville mislykkes på grund af menneskenes naturgivne ulighed⁷⁹. Statsmandskunsten er den fornemste af alle kunster, og det er kun beskåret et fåtal at komme til at beherske den⁸⁰.

I et forsamlingsdemokrati som det athenske vil retorisk overtalelse altid sejre over sagkundskaben, og statsmanden vil altid ligge under for demagogen⁸¹. Folkeforsamlingen, femhundredmandsrådet og folke-domstolene er forsamlinger af ukyndige amatører⁸², og deres beslutninger bestemmes af de taler, de lytter til. Uanset, hvad der drøftes i en sådan forsamling, vil den drevne talers ord altid lyde mere overbevisende end den kyndige fagmands redegørelse⁸³. Således blev Athens be-

fæstning gennemtruffet på folkeforsamlingen af Themistokles og Perikles, der begge var talere og hverken entreprenører eller fortifikations eksperter⁸⁴. Og når der skal stemmes, er de ukyndige altid i flertal. Athens demokratiske forsamlinger domineres kort sagt af et uvidende folk (*demos*)⁸⁵ ledet af uvidende folkeførere (demagoger)⁸⁶. Demagogen kan altid beherske folket med sin retorik⁸⁷ og er nærmest at ligne med en tyrann, der har gjort folket til sin slave⁸⁸. Men i konkurrencen med andre demagoger kan han kun fastholde sit greb om folket ved at lefle for det og følge dets fordomme⁸⁹, og dermed bliver demagogen selv en slave af folkets despoti⁹⁰. I det demokratiske Athen, hvor frihed skattes højest af alt, bliver alle således slaver af hinanden⁹¹, og ingen er i virkeligheden fri undtagen filosofen og andre fornuftige folk, der holder sig borte fra politik⁹².

Mangelen på saglighed præger ikke blot beslutningsprocessen på folkeforsamlingen, men også regering og administration. Athenerne ind sætter deres embedsmænd ved lodtrækning⁹³ for et år og under ansvar over for folkedomstolene. Men det er lige så tåbeligt, som hvis man ville lodtrække en læge eller kaptajn, forbyde ham at virke i mere end et år og lade en folkedomstol afgøre, om han i årets løb har helbredt patienterne eller styret sit skib i overensstemmelse med de foreskrevne love⁹⁴.

Filosoffernes syn på Sparta

Sådan er Sokrates' og Platons syn på det græske og athenske demokrati: forkvaklede institutioner forankret i en forfejlet ideologi. Deres kritik sættes yderligere i relief af filosofernes forkærlighed for Spartas forfatning – eller rettere for den ideologi, der ligger bag denne forfatning⁹⁵.

Grundlaget for hele den spartanske samfundens orden er statsopdragelsen af alle borgere, fra de er 7, til de er 20 år, hvorefter de indtræder i krigernes rækker og lever i en næsten permanent garnisonstjeneste, til de er 60. I Sparta er der en gennemført arbejdsdeling mellem spartia-ter (fuldborgere), perioiker (frie, men underprivilegerede, der bor i små bysamfund rundt om Sparta) og heloter (livegne bønder). Fuldborgerne er fritaget for alt arbejde; de skal kun forsvare fædrelandet og styre staten. Handel og håndværk pålægges perioikerne. Borgernes jord dyrkes af heloterne. I Sparta har man også den rette respekt for alderens større visdom og erfaring. Af borgernes to opgaver varetages fædrelandets forsvar af borgere mellem 20 og 60, medens statens øverste styrelse er lagt i hænderne på et gammelmandsråd, hvis 28 medlemmer er udpeget ved

valg blandt de bedste borgere over 60. Endvidere opfylder Sparta også idealet om autarki (selvtilstrækkelighed). Det er et lukket samfund. Import overflødiggøres ved nøjsomhed. Fremmede formenes fri adgang, ligesom fremmede tanker holdes borte ved censur. I Sparta ses sammen smeltingen af stat og samfund; der er ingen privatsfære; alt er offentligt, og borgernes livsmål er at tjene staten.

I Sparta er der således meget, der kan finde nåde for filosofernes øjne. Deres alvorligste indvending mod denne stat er, at det udelukkende er et krigersamfund, hvor tapperheden sættes højest af alle dyder⁹⁶. De andre aspekter af borgerdyden forsømmes, og man søger slet ikke den visdom, der kan vise samfundets rette plads i verdensordenen.

Demokratiets plads i den seksdelte forfatningsmodel

Det athenske folkestyre bør imidlertid ikke kun ses i relation til det spartanske fåmandsvælde. I et videre perspektiv indsættes demokratiet af filosoferne i en forfatningsmodel, som i sin fuldt udbyggede form opererer med seks forskellige forfatningsformer ved siden af idealforfatningen.

I den bedste af alle verdener bør staten styres af en filosoferende fyrste, der har erkendt verdensordenen og menneskenes plads i universet⁹⁷. Ved belæring og opdragelse vil han få sine medborgere til at realisere det rette samfund. Love er overflødige; for de kan kun være generelle forskrifter, der ikke passer på alle tilfælde, og samtidig ændres samfundet hele tiden, således at et lovkorpus på kort tid ville blive en spændetroje i stedet for en rettesnor⁹⁸.

Hvis vi ser bort fra idealstaten, som intetsteds findes, står vi i virkelighedens verden tilbage med tre forskellige forfatningsformer, der hver forekommer i to varianter. Efter de regerendes antal kan vi skelne imellem enevælde, fåmandsvælde og folkevælde. Hvis staten styres efter lovenes foreskrifter og til alles bedste, får vi i alle tre tilfælde en positiv udformning af forfatningstypen. Hvis magthaverne derimod hersker i strid med loven og udelukkende til egen fordel, perverteres forfatningen til en karikatur. Forfatningsklassifikationen kan anskueliggøres med omstående diagram.

Denne seksdelte forfatningsmodel har dannet grundlaget for al senere forfatningstypologi. Den blev først formuleret af Platon i hans dialog »Statsmanden«⁹⁹, men blev siden overtaget af Aristoteles med den terminologiske forskel, at den positive variant af folkestyret, som hos Platon

Ifølge loven, til alles bedste	Kongedømme	Aristokrati	Demokratia/ politeia
I strid med loven, til de regerendes bedste	Tyranni	Oligarki	Demokratia

kaldes *demokratia*, hos ham kaldes *politeia* (egl. forfatning) — hvorved *demokratia* udelukkende kommer til at betegne det perverterede folkestyre¹⁰⁰.

I stedet for en simpel sondring mellem tre gode og tre dårlige varianter kan man ved nærmere analyse opstille de seks forfatninger lineært i en nedadstigende rangorden: kongedømme, aristokrati, det gode demokrati (*politeia*), det slette demokrati, oligarki og tyranni. Platon og Aristoteles er enige om rangfølgen, men begrundet den forskelligt. Platon fremhæver, at gode forfatninger bliver bedre og slette værre, jo mere magt magthaverne har. Endvidere vil magten altid svækkes, jo flere magthavere der er om magtens udøvelse. Derfor må kongedømme nødvendigvis blive den bedste og tyranni den værste af alle forfatninger, hvorimod demokrati i regelen er for svagt til at udrette meget, det være sig til det bedre eller til det værre¹⁰¹. Aristoteles hæfter sig især ved, at de regerende i den gode stat styrer uegennyttigt til alles bedste, hvorimod magten under en dårlig forfatning bliver udøvet egoistisk til de regerendes egen fordel. Følgelig er tyranniet den sletteste forfatning, idet den kun tjener ét menneskes tarv; næstværst er oligarkiet, der tilgodeser en velstillet minoritets interesser, og den mindst ringe forfatning er trods alt demokratiet, der er til fordel for folkets fattige flertal¹⁰².

Emne: De Græske filosoffers - menneske- & samfundsbegreb.

① Er rede for hvordan de græske filosoffers verdens- & menneskeopfattelse afpejles i deres menneskesyn & samfundsbegreb.

② Med hvilke argumenter ejviser Sokrates & Platon de demokratiske idealer.

Herunder: hvilke konsekvenser har de demokratiske principper om politisk- & personlig frihed for i f.g. filosoferne?

③ Hvem har i f.g. filosoferne den egentlige angt i et demokratisk samfund det atenske?!

④ Hvad er det som dels vækker beundring & dels kritiserer ved den græske by-stat Sparta.

⑤ Hvordan skulle en ideal stat styres i f.g. filosoferne (se evt. E. Lunde: Europas idehistorie s. 86-88!)

⑥ Hvad er hovedindholdet i den "selskabelte" forfatningsmodel — hvordan vurderes de enkelte typer af forfatninger (d. styreform)?